

دوره نهم

روش های پیامبر ﷺ در تعامل با جوانان

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
معاونت دانشجویی و فرهنگی

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت ورحمة الله وبرکاته

روش‌های پیامبر ﷺ در تعامل با جوانان

اعتقادات جوانان به کار گرفته است، کارهای جدی و مناسب چندانی برای تقویت اعتقادی جوانان صورت نپذیرفته‌اند. در نتیجه بسیاری از جوانان و نوجوانان هر چند جسته و گریخته در کلاس‌های درس، مطالب اعتقادی را خوانده‌اند؛ ولی به باور عمیق نرسیده‌اند و از این رو از دین‌گریزان هستند. تقویت باورهای دینی و پی‌ریزی بینشی درست در زمینه مذهب و سیاست می‌تواند همچون سنگری نفوذناپذیر جوانان را حفظ کند.

همه انسان‌ها در ذات و عمق وجود خودشان به دین و دینداری اشتیاق و علاقه دارند، به گونه‌ای که دینداری از موضوعات فطری انسان محسوب می‌شود. در این بین عواملی به وجود می‌آیند که باعث می‌شوند عده‌ای از این فطرت الهی فاصله بگیرند و نسبت به دین زاویه‌دار شوند. این مسئله به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل جامعه کنونی مطرح شده است.

در قرآن کریم نیز بر ارائه دلایل و برهان‌های صحیح برای تبلیغ دینی تأکید شده است. قرآن می‌فرماید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۱) با حکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن!

از آنجا که مسئله یاد شده در زمان پیامبر اعظم ﷺ هم وجود داشت و عواملی باعث دین‌گریزی و دین‌ستیزی مردم به ویژه نسل جوان می‌شد، در این نوشتار روش‌های پیامبر اعظم ﷺ برای حل مسئله دین‌گریزی را بررسی کرده‌ایم.

برخی از دانشوران از جمله علامه طباطبایی (۲) و دیگران (۳) معتقدند آیه شریفه یاد شده بر راه‌های سه‌گانه عقلی برهان، خطابه و جدل دلالت دارد. مراد از حکمت، حجتی است که نتیجه آن حق است، به گونه‌ای که هیچ شک و ابهامی در آن نماند. موعظه یعنی بیانی که مایه صلاح حال شنونده است و نفس او را نرم کند و قلبش را به رقت در آورد و جدال یعنی دلیلی که صرفاً برای منصرف کردن خصم از آنچه که بر سر آن نزاع می‌کند به کار می‌رود، بدون اینکه لزوماً خاصیت روشننگری و حق‌نمایی داشته باشد. پس جدال به معنای رد استدلال خصم با مقبولات خود او و یا مقبولات مردم است.

در این بخش از مقاله به پنج روش از روش‌های پیامبر اعظم ﷺ برای مواجهه با دین‌گریزی اشاره کرده‌ایم که عبارتند از: «تقویت ایمانی و استدلال برهانی»، «پاسخ‌گویی به سئوالات و شبهات»، «هماهنگی گفتار و کردار»، «تکریم شخصیت» و «اصلاح اقتصاد و معیشت».

تقویت ایمانی و استدلال برهانی

ریشه بخش زیادی از دین‌گریزی جوانان، ضعف باورهای اعتقادی است. گویا پس از انقلاب اسلامی به مناسک و آیین‌های مذهبی توجه بیشتری شده، ولی اقدامات انجام شده برای تقویت باورهای اعتقادی ناکافی و ناقص‌اند. در حالی که دشمن تمام تلاش خودش را برای تضعیف

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت ورحمة الله وبرکاته

مدرن افتاده اند گفتگو و با بیانی روشن، روح خفته و عقل به خواب رفته آنان را بیدار کنند. باید از این جوانان پرسید: آیا هیچ یک از معشوق ها و معبودهای ساختگی و دروغین یاد شده، آنان را به سوی حق هدایت می کنند؟ آنان چه سود و فایده ای برای شما دارند؟! آیا می توانند زبانی را از شما دفع کنند؟! این پرسش ها و سئوالات مشابه که همگی بر پایه عقل استوارند، می توانند جوانان را از دین گریزی نجات دهند و به سوی آیین حق رهنمون باشند.

برهانی که در آیه شریفه بدان اشاره شده و می تواند بسیار راهگشا باشد، قیاس اولویت است. خداوند می فرماید: «آیا کسی که به سوی حق هدایت می کند برای پیروی شایسته تر است یا آن کس که خود هدایت نمی شود مگر آنکه هدایتش کنند؟» و در پایان آیه با بیانی توییح آمیز و سرزنش بار می گوید: «شما را چه می شود؟ چگونه قضاوت می کنید؟»

پاسخ گویی به سئوالات و شبهات

وجود شبهات دینی در بین جوانان و نبود پاسخ صحیح به آنها یکی از علت های دین گریزی جوانان است.

استاد مطهری یکی از علل گرایش نسل جوان به مکاتب الحادی، چه در مسیحیت و چه در جوامع اسلامی را پاسخ غیرمنطقی و غیرمعقول به نیازها و سئوالات این نسل و نیز برخورد های منفی با این نسل می داند. از این رو، معتقد است که باید از طرد این نسل دوری گزید و به پرسش ها و

در نتیجه روش های سه گانه ای که خدا برای دعوت بیان کرده با همان سه طریق منطقی، یعنی برهان و خطابه و جدل منطبق است.

همچنین خداوند به پیامبر ﷺ دستور می دهد که با مشرکان دین گریز این گونه احتجاج کند: «قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِي فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ؟» (۴) بگو: آیا هیچ یک از معبودهایتان شما را به سوی حق هدایت می کند؟! بگو: «تنها خدا به حق هدایت می کند! آیا کسی که هدایت به سوی حق می کند برای پیروی شایسته تر است یا آن کس که خود هدایت نمی شود مگر هدایتش کنند؟ شما را چه می شود؟ چگونه داوری می کنید؟»

امروزه جاهلیت مدرن، بسیار پیشرفته تر و قوی تر از جاهلیت کهنه، برای برخی از جوانان، خدایان دروغینی را خلق کرده که جوانان در عمل، آنان را می ستایند. عده ای، از سلبریتی هایی پیروی می کنند که هیچ فضل و دانشی ندارند. برخی مُدپرست و عده ای بیگانه پرست و گروهی حیوان پرست هستند. عده ای تمام هوش و گوششان به آن طرف آب است و تصور می کنند هرچه غرب یا شرق بگوید درست است.

خداوند در این آیه به دین مداران می آموزد که راه پیامبر اکرم ﷺ را ادامه دهند و با جوانانی که در دام این بت های

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت

امروزه که سیل شبهات ویرانگر به سوی دین روان شده است، عالمان دینی و حوزه های علمیه وظیفه بسیار مهمی دارند. آنان باید پیامبرگونه در برابر شبهات بایستند و جلوی دین گریزی جوانان را بگیرند. امام امت در این باره فرمود:

«شما (روحانیون) باید به تبلیغات و تعلیمات در جهت معرفی و بسط اسلام همت بگمارید. ما موظفیم ابهامی را که نسبت به اسلام به وجود آوردند، برطرف سازیم. تا این ابهام را از اذهان نزداییم، هیچ کاری نمی توانیم انجام بدهیم.» (۸)

هماهنگی گفتار با رفتار

یکی از مهم ترین علت های دین گریزی جوانان ناهماهنگی بین گفتار و رفتار برخی از متولیان امور دین است. آنان وقتی می بینند متولیان امور دینی به گفته های خود عمل نمی کنند، دین گریز می شوند.

اگر مسئولی در جمهوری اسلامی از ساده زیستی دم بزند، ولی خودش در منزل بسیار مجللی زندگی کند، اگر از مبارزه با شیطان بزرگ سخن بگوید، ولی فرزندانش را برای تحصیل، حتی در رشته هایی که در ایران وجود دارند، به ینگه دنیا بفرستد، اگر از مبارزه با فساد دم بزند، ولی خود و خانواده اش مسئول برخی از فسادهای اقتصادی و... باشند، بسیاری از مردم، به ویژه جوانانی که شاهد این تناقض رفتاری هستند، از دین زده می شوند و اگر اسلام ستیز نشوند، لاقلاً در کنار دین گریزان جای می گیرند.

شبهات جوانان، پاسخ های صحیح و دقیق داد. وی زایش و پیدایش سئوالات جدید و نیازهای تازه را انحراف و انحطاط و زاییده هوس ها و شهوت های نسل جوان نمی شمارد، بلکه آن را نشانه رشد و حیات یک جامعه زنده می داند؛ البته به شرط آنکه اندیشمندان و عالمان دینی به وظیفه خود در پاسخ گویی و رفع نیازهای این نسل به خوبی عمل کنند. (۵)

با توجه به نقشی که پرسشگری در دین گرایی و دین گریزی دارد، پیامبر اعظم ﷺ از دیگران از جمله جوانان می خواست که پرسش ها و شبهات خودشان را مطرح و پاسخ کافی دریافت کنند. از جمله فرمود: «دانش گنجینه هایی است و کلیدهای آنها پرسش است. پس رحمت خدا بر شما. بپرسید که بر اثر آن چهار نفر پاداش می یابند: پرسنده، گوینده، شنونده و دوستدار آنان.» (۶)

گفتگوهای پیامبر اکرم ﷺ با دین گریزان و حتی دین ستیزان بسیار بود و آن حضرت با روش پرسش و پاسخ، بسیاری از افراد را به دامن دین رهنمون باز گرداندند. برای نمونه جمعی از پیشوایان پنج فرقه اسلام ستیز یعنی یهود، نصاری، دهری، ثنوه و بت پرستان در محضر آن حضرت حاضر شدند و هر گروه پرسش ها و شبهات خود را مطرح کردند و پیامبر اعظم ﷺ با حوصله به همه آنها پاسخ دادند. در نتیجه پس از سه روز، این بیست و پنج نفر در محضر پیامبر ﷺ حاضر و ضمن اقرار به نبوت آن حضرت، مسلمان شدند. (۷)

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت

او را احترام کردند و با خود به خانه بردند. عدی بدون اینکه هدف خود از مسافرت به مدینه را به پیامبر اکرم ﷺ بگوید، رفتار آن حضرت را با دقت زیر نظر داشت. او می دید که پیامبر اکرم ﷺ چگونه به زنان کهنسال و فرتوت از کار افتاده و دیگر افراد به ظاهر تهیدست و بی نام و نشان، احترام می گذارند، سخن آنان را می شنوند، با مهربانی با مردم عادی برخورد می کنند، زندگی ساده و بی پیرایه ای دارند، با هوشمندی از آینده خبر می دهند، با ذکر گذشته های عدی او را راهنمایی می کنند و... مشاهده رفتارهای پیامبر ﷺ باعث شد که عدی با اشتیاق به سوی اسلام روی آورد و مسلمان شود. (۱۲) عدی بن حاتم پس از رحلت پیامبر ﷺ نیز با اهل بیت «ع» همراه بود و در نبرد صفین سه فرزندش در رکاب حضرت علی «ع» شربت شهادت نوشیدند. جالب آنکه وی مهم ترین دلیل برای اشتیاق وافر به حضرت علی «ع» را «هماهنگی رفتار و گفتار» امیرالمؤمنین «ع» می دانست. (۱۳)

تکریم شخصیت

تکریم شخصیت در باره همه انسان ها مهم و در باره جوانان «بسیار مهم» و از عوامل روی آوردن آنان به دین یا روی گرداندن آنان از دین است. «تکریم» در لغت به معنای گرامی داشتن، احترام کردن و نیکویی رساندن به انسان و در اصطلاح، برخوردها، رفتارها و روابط مبتنی بر ارج نهادن انسان ها به یکدیگر است. شخصیت انسان، از دیدگاه قرآن و روایات بسیار والا است. برای نمونه، خداوند می فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنْ

خداوند کسانی را که به گفته های خود عمل نمی کنند، به شدت نکوهش و ملامت می کند و می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ» (۹) ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا سخنی می گوئید که بدان عمل نمی کنید؟» سپس در ادامه همین آیه می افزاید: «این کار موجب خشم عظیم نزد خداست که سخنانی بگویید که عمل نمی کنید.» (۱۰)

در نتیجه یکی از نشانه های مهم مؤمنان راستین این است که گفتار و کردارشان صد در صد هماهنگ باشند؛ چون انسان هر قدر انسان از این اصل دور شود، از حقیقت ایمان دور شده است. (۱۱)

در بررسی تاریخ اسلام در می یابیم بسیاری از جوانان دین گریز، با مشاهده هماهنگی رفتار و گفتار پیامبر اکرم ﷺ به اسلام گرویدند و از مؤمنان راستین شدند. عدی فرزند حاتم طائی مشهور یکی از آنان بود. وی قبل از اسلام موقعیت ویژه ای داشت. با ظهور اسلام، فرزند حاتم طائی از دین گریزان شد و برای آنکه مسلمان نشود، به همراه افراد خانواده اش فرار کرد و به سرزمین شام رفت. پس از مدتی تصمیم گرفت برای تحقیق در باره اسلام راهی مدینه شود. او در مدینه با پیامبر اکرم ﷺ ملاقات کرد.

پیغمبر اکرم ﷺ در مسجد مدینه بودند که عدی وارد شد و بر آن حضرت سلام و خودش را معرفی کرد. پیغمبر ﷺ

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت

کارش را تمام کند. موقعی که دعایا نام گذاری تمام می شد، بستگان کودکان با خوشحالی، کودک خود را می گرفتند و کمترین آزدگی و ملامت خاطری در پیامبر مهربان از ادرار کودکشان احساس نمی کردند. موقعی که کسان طفل می رفتند رسول خدا ﷺ لباس خود را می شستند. (۱۵)

کسانی که از اسلام فراری یا حتی دشمن اسلام بودند، وقتی این رفتار پیامبر ﷺ با کودکان و نوجوانان را می دیدند، به اسلام رو می آوردند. برای نمونه در روایتی می خوانیم پیامبر اعظم ﷺ به همراه برخی از اصحاب نماز جماعت می خواندند. وقتی به سجده می رفتند، امام حسین (علیه السلام) که کودکی بیش نبود، روی پشت پیامبر ﷺ سوار می شد. آن حضرت سجده را کمی طولانی تر می کردند. آن گاه با آرامش امام حسین (ع) را از پشت خود برمی داشتند و سجده دوم را انجام می دادند و رفتار امام حسین (علیه السلام) تکرار می شدند. یک نفر یهودی که شاهد ماجرا بود، گفت: «ای محمد! شما با کودکان رفتار داری دارید که ما هرگز چنین نمی کنیم.» پیامبر ﷺ فرمودند: «اگر شما هم به خدا و پیامبرش ایمان داشتید، رفتارتان همین گونه بود.» یهودی گفت: «شما چه قدر خوشخو و خوش اخلاق هستید.» سپس به دست پیامبر اعظم ﷺ مسلمان شد. (۱۶)

چنانکه در روایت فوق مشاهده می شود، تکریم شخصیت یک کودک باعث اسلام پذیری یک نفر یهودی شد؛ در حالی که یهودیان بیشترین کینه را نسبت به اسلام دارند. آیا امروزه نیز مسلمانان و حتی امامان جماعت با کودکان و

الطِّبَّاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا؛ (۱۴): و به راستی ما فرزندان آدم را گرمی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا نشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از آفریده های خود برتری دادیم.»

یکی از مشکلاتی که متأسفانه در مواردی بین افراد مؤمن و حتی در مساجد نیز دیده می شود، بی توجهی به کرامت افراد به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان است. چه بسا افرادی که به خاطر «تکریم شخصیت» آنان در برخورد با مؤمنان جذب دین شده اند و در مواردی نیز عکس این مطلب اتفاق افتاده است. ممکن است نوجوانان به مقتضای سن و موقعیت های خانوادگی رفتارهایی را انجام دهند که از دید افراد مسن تر، ناصواب به حساب آیند. مثلاً در مسجد بخندند، با یکدیگر مزاح کنند و.... در این گونه موارد برخی افراد با خشونت با جوانان برخورد می کنند و باعث فرار آنان از دین و دیانت می شوند.

ولی رفتار پیامبر اعظم ﷺ به عکس بود؛ برای نمونه گاه نوزادی را نزد پیامبر ﷺ می آوردند تا حضرت کودک را نامگذاری یا برایش دعا کنند. آن حضرت کودک را با آغوش باز می پذیرفتند و در دامن خود می گذاشتند. گاهی اتفاق می افتاد که کودک در دامن پیغمبر ﷺ ادرار می کرد. کسانی که ناظر بودند سر کودک فریاد می زدند و تندی می کردند تا او را از این کار باز دارند. نبی اکرم ﷺ آنان را از این برخورد منع می کردند و می فرمودند: «با تندی و خشونت از ادرار کودک جلوگیری نکنید.» سپس طفل را آزاد می گذاشتند تا

السلام علیکم وعلیٰ اهل البیت

با توجه به این مهم، یکی از برنامه های اصلی پیامبر اکرم ﷺ برای مواجهه با دین گریزی جوانان، تشویق آنها به فعالیت اقتصادی بود.

رسول اکرم ﷺ گاهی با جوانان سالم و نیرومندی مواجه می شدند. بازوهای ستبر و اندام مناسب آنان، موجب شگفتی پیامبر ﷺ می شد، ولی در برخی موارد وقتی از وضعیت زندگی و شغلشان سؤال می کردند، اگر در جواب گفته می شد که او بیکار است و هیچ شغلی ندارد؛ آن بزرگوار ناراحت می شدند و می فرمودند: «سَقَطَ مِنْ عَيْنِي»؛ از چشمم افتاد. (فرد بیکار در نظر من ارزشی ندارد.) اطرافیان می پرسیدند: «یا رسول الله! چرا این افراد را دوست ندارید؟» پیامبر ﷺ می فرمودند: «برای اینکه اگر مؤمن شغلی نداشته باشد که با آن امرار معاش کند، برای امرار معاش، از دین خود خرج می کند.» (۱۹)

در بررسی سیره نبوی مشخص می شود که آن حضرت برای جوانان سخت کوشی که در راه تأمین نیازهای اقتصادی جامعه تلاش می کردند ارزش فوق العاده ای قائل بودند. هنگامی که پیامبر خدا ﷺ از جنگ تبوک بازگشتند، سعد انصاری به استقبال ایشان آمد و پیامبر ﷺ با او دست دادند. سپس به او فرمودند: «چرا دست هایت پینه بسته اند.» گفت: «ای پیامبر خدا! طناب می کشم و بیل می زنم تا خرجی خانواده ام را فراهم آورم.» پیامبر ﷺ دست او را بوسیدند و فرمودند: «این دستی است که آتش [دوزخ]، به آن نمی رسد.» (۲۰)

نوجوانان این گونه رفتار می کنند که آنان بتوانند هنگام نماز امام جماعت نیز به کارهای کودکانه خودشان بپردازند؟!

اصلاح اقتصاد و معیشت

یکی دیگر از عوامل دین گریزی جوانان، بیکاری و مشکلات اقتصادی آنان است. تأمین به موقع نیازهای اقتصادی، نقش بسیار مهمی در تعدیل رفتار و رشد و تکامل انسان ها به ویژه جوانان دارد و بی توجهی به این مهم مانع رشد و کمال و سبب ناهنجاری های رفتاری زیادی می شود. کفر به عنوان یک ناهنجاری اعتقادی همان سان که می تواند معلول جهل و ضعف معرفتی باشد، معلول فقر نیز هست. از این رو، معصومان «ع» فرموده اند: «یکی از پیامدهای احتمالی فقر، کفر و دین گریزی است.» پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا» (۱۷): چه بسیار نزدیک است که فقر، کفر باشد.

امام خامنه ای ﷺ ضمن اشاره به روایت فوق و تبیین رابطه فقر و ایمان فرمود: «از جمله چیزهایی که مردم را به بهشت نزدیک می کند، بهبود معیشت مردم است. «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا». جامعه ای که در آن فقر، بیکاری باشد، مشکلات معیشتی غیرقابل حل وجود داشته باشند، اختلاف طبقاتی، تبعیض و شکاف طبقاتی باشد، حالت آرامش ایمانی پیدا نمی کند.

فقر، انسان ها را به فساد و کفر می کشاند؛ فقر را باید ریشه کن کرد. کار اقتصادی، فعالیت اقتصادی باید به طور جدی در برنامه های مسئولین قرار گیرد.» (۱۸)

السلام علیکم وعلی آله وعلی نبوتکم

سخن پایانی

- در این نوشتار کوتاه به یکی از مهم ترین چالش های مردم به ویژه جوانان یعنی دین گریزی پرداختیم. این مسئله را به محضر سیره نبوی ارائه و روش آن حضرت را برای رفع مشکل بررسی کردیم و به این نتیجه رسیدیم که برای مواجهه با دین گریزی باید ابتدا عوامل دین گریزی شناسایی شوند. در این بخش ۵ عامل به شرح زیر بررسی شدند: ضعف اعتقادی، بی توجهی به سیل شبهات، ناهماهنگی گفتار و رفتار برخی از مسئولان، بی توجهی به کرامت جوانان و مشکلات اقتصادی آنان. پس از بررسی مشکل، شیوه رفتاری پیامبر ﷺ در مواجهه با این مشکلات ارائه شد.
- ان شاء الله در مقاله بعدی، برخی دیگر از روش های مواجهه پیامبر اکرم ﷺ بررسی خواهد شد.
- منبع: پاسدار اسلام، شماره ۴۸۵-۴۸۶**
- ۸- امام خمینی، ولایت فقیه (حکومت اسلامی)، ص ۱۳۰.
  - ۹- صف ۳/.
  - ۱۰- صف ۴/.
  - ۱۱- تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۶۳۰.
  - ۱۲- رک: مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۸، ص ۳۵۷؛ ابن هشام، سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۵۸۰-۵۷۸.
  - ۱۳- رک: محدث قمی الکنی واللقاب، ج ۲، ص ۱۰۵.
  - ۱۴- اسراء ۷۰/.
  - ۱۵- مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۲۴۰.
  - ۱۶- طریحی، المنتخب فی جمع المراثی والخطب، ص ۸۳.
  - ۱۷- کلینی الکافی، ج ۲، ص ۳۰۷.
  - ۱۸- <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=۱۳۶۳>
  - ۱۹- مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۰ و محدث نوری مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۱۱.
  - ۲۰- ابن اثیر، اسدالغابه، ج ۲، ص ۱۶۹؛ ابن حجر، الاصابه، ج ۳، ص ۷۲.

پاورقی:

- ۱- نحل ۱۲۵/.
- ۲- طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۲، ص ۳۷۳.
- ۳- رک: سائیس، تفسیر آیات الأحکام، ص ۴۸۲.
- ۴- یونس ۳۵/.
- ۵- رک: مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۴، ص ۵۳۰.
- ۶- تحف العقول، ص ۴۱.
- ۷- طبرسی، الإحتجاج، ج ۱، ص ۲۸.

يَا أَيُّهَا الْقَائِمُ يَا رَسُولَ اللَّهِ